

BATILILAŞMA İZLEĞİNİN EDEBİYATA YANSIMALARI BAĞLAMINDA EDWARD SAİD'İN ŞARKİYATÇILIK ADLI ESERİ

Fethi DEMİR^{1,*}

¹*Yüzyüncü Yıl Üniversitesi, Erciş Meslek Yüksek Okulu, Erciş Van*

^{*}*mfethi_demir@yahoo.com.*

Özet: Türkiye’de 19. yüzyılda gelişen Batılılaşma politikalarıyla beraber filizlenen tartışmalardan biri de oryantalizm konusudur. Doğu’nun Batılı bir perspektiften değerlendirilmesine, özellikle Doğu dünyasının edebiyat, sanat, siyaset, kültür, din vb. birçok alanda kendi toplumuna Batılı bir bakış açısıyla bakmasına dayanan oryantalizm, süreç içerisinde öyle dallanır budaklanır ki aydınlar, sanatçılar, edebiyatçılar arasında bir suçlama ve eleştirme vesilesi haline gelir. Özellikle Batı dünyasında beğenilen, Doğulu sanatçıların, aydınların ya da yapıtların oryantalist bir söyleme angaje oldukları için ilgi gördüğü fikri, bir ön kabule dönüşür. Bu bağlamda Batı dünyasında ilgi gören sanat ürünleri çeşitli boyutlarıyla irdelenerek bu yapıtlardaki oryantalist unsurlar ifşa edilmeye çalışılır. Eleştirinin muhatabı konumundaki sanatçı, edebiyatçı ya da yazar ise hemen bir savunma mekanizmasına bürünür ve oryantalist olmadığını kanıtlamaya girişir. Böylece oryantalist olma/olmama durumu, Türkiyeli aydın, yazar, sanatçı için doğru yerde durmanın, iyi ve nitelikli, özgün ürün vermenin turnusol kâğıdı haline gelir. İşte tüm bu tartışmaların doğru anlaşılması, Batı dünyasının Doğu sanatına ve özellikle de edebiyatına nasıl baktığının tespit edilmesi için işin en başına dönerek oryantalizmin en önemli kuramcılarından Edward Said’in Şarkiyatçılık, Batının Şark Anlayışları adlı kült yapıtında edebiyata dair değerlendirmelere bakmak elzem hale gelir.

Anahtar Sözcükler: Oryantalizm, Edward Said, Edebiyat, Roman.

Edward Said’s Work ‘Orientalism’ in the context of Westernisation Theme’s Reflections on Literature

Abstract: As a subject, orientalism is one of the arguments which come up with Turkey’s Westernisation policies developed in 19th century. Orientalism depends on evaluating of Eastern from perspective of Western, especially Eastern world’s looking many areas like literature, art, politics, culture, religion esc. from Western view, and in the process orientalism so branches out that becomes the occasion to criticising and blaming among intellectuals, artists, literati. Particularly, Eastern artists, intellectuals or their works liked in Western world took attention because of engaged a discourse of orientalism, and this idea turns into a pre-acceptance. In this context, art productions which popular in Western world has been tried to be disclosed orientalist elements by examining various dimensions. Artist, literati or author, which has the position of addressed criticism, immediately takes on the defence mechanism and tries to prove not being an orientalist. So the situation of not/being orientalist becomes litmus paper of well and qualified, original works, and standing in the right place for Turkish intellectual, author and artist. Here, it becomes essential to look evaluations of literature in the cult work of Edward Said, named Orientalism, Western Conceptions of the Orient for understanding correctly these arguments, determining how Western world looks to Eastern art and especially Eastern’s literature by returning to very beginning of arguments.

Key Words: Orientalism, Edward Said, Literature, Novel.

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin gerilemesiyle başlayan batılılaşma hareketleri Tanzimat döneminde yoğunlaşır ve toplumsal yaşamın bir parçası haline gelir. Dönemin sanatçıları ve aydınları bir taraftan "Batı'nın edebiyatına, düşüncesine, müziğine yönelirken; Doğu kültürünü de geçmiş yüzyıllardaki Osmanlı'dan daha sistematik"[1] bir bakış açısıyla değerlendirmeye başlarlar. Bu yeni bakış açısının etkisiyle tarih, toplum, edebiyat, düşünce ve bilim gibi kavramlar yeniden ele alınır ve o güne değin tabu kabul edilen birçok kavram sorunsallaştırılır. Böyle bir buhranın siyasi, sosyal, kültürel sonuçları da doğal olarak uzun yıllar birçok alanda tartışılır ve etkisini günümüze kadar çeşitli boyutlarda sürdürür. Türk romanı da, toplumunun Doğu ve Batı medeniyetleri arasında bocaladığı bu sürecin ürünü olup "bir medeniyet buhranının" [2] neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu yüzden Türkiye'de romanın on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkışı salt edebiyatla sınırlı bir olgu değildir; bilakis, Osmanlı devletinin geçirdiği köklü dönüşümle de yakından ilintilidir. [3]

Toplumdaki köklü değişimlerin ürünü olan Türk romancılığı, Şemsettin Sami, Namık Kemal, Ahmet Mithat gibi yazarların bireysel girişimleri [4] ile gelişir. Adaptasyonlara dayanan ilk romanlar, Tanzimat döneminde toplumu eğitmek, bilgilendirmek ve bilinçlendirmek gibi ağır sorumluluklar üstlenir. Bu durum, romanın değerinin "toplumsal olmaya" indirgenmesine yol açtığı gibi, batılılaşma, alaturka/alafranga ikilemi, yanlış batılılaşma vb. tartışmaları da Türk romanının odağına taşır. Toplumsal, siyasi ve ekonomik yaşamın başat unsuru olan batılılaşma, sadece Tanzimat Dönemi romanları ile sınırlı kalmaz. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e, Cumhuriyet'ten de günümüze kadar kimi zaman biçim değiştirerek, kimi zaman işlenen diğer olgulara kaynaklık ederek, çoğu zaman da vurgulu ve net bir biçimde ele alınarak Türk roman tarihine damgasını vurur. [5] Ahmet Mithat Efendi'den Rezaizade Mahmut Ekrem'e, Halit Ziya'dan Yakup Kadri'ye, Ahmet Hamdi Tanpınar'dan Kemal Tahir'e, Peyami Safa'dan Atilla İlhan'a, Oğuz Atay'dan Orhan Pamuk'a kadar farklı dönemlerden, farklı edebi anlayışlardan ve dünya görüşlerinden birçok yazar romanlarında batılılaşma olgusunu çeşitli yönleriyle işler.

Türk romanındaki batılılaşma olgusu Orhan Pamuk'un 2006 yılında Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanmasıyla bir bakıma tescillenir. Çünkü yüz elli yıllık roman geleneğine sahip Türk Edebiyatı'ndan bir yazarın Nobel kazanmasına gerekçe olarak, yaşadığı İstanbul'un "melankolik ruhunun izlerini sürerken kültürlerin birbirleriyle çatışması ve örülmesi için yeni simgeler" [6] bulması gösterilir. Bu

yeni simgeler ve anlatım yolları bulmak uğraşı, elbette yüzyılı aşan bir birikimin sonucudur. Nitekim Orhan Pamuk'un tüm romanlarında bir biçimiyle değindiği batılılaşma, Doğu-Batı ilişkisi, iki medeniyet arasında kalmanın yarattığı entelektüel kriz gibi izlekler, birçok yazar ve şair tarafından çeşitli kereler ele alınır. Pamuk'un kendini bu anlamda yakın hissettiği Tanpınar^[7] başta olmak üzere birçok yazar, Doğu ile Batı arasında kalmanın yarattığı hüznü, çok derin bir biçimde yaşar ve bu durumu eserlerinde dile getirir. Daha ziyade İstanbul merkezli yaşanan bu melankolik durumun yol açtığı yalnızlığının temelindeki "Doğu-Batı" çatışması, Türk roman tarihi boyunca sürekli vurgulanır. [8] Bu bağlamda "(r)uhunun bir kısmı geleneksel değerlerin kaybolması ile acı çekerken yine de masallardan çıkma ideal bir Avrupa hayalini koruyabilmek ve kendi kültürünü derinden eleştirebilmek" [9] yeteneği, Orhan Pamuk başta olmak üzere birçok yazarın Doğu ile Batı arasında ilham verici, eleştirel, ilgi çekici bir alan oluşturmaya zemin hazırlar. Türkiyeli yazarların özellikle yabancı ülkelerdeki şöhretlerinin temelinde de Doğu-Batı ilişkisi bağlamında oluşturdukları ilham verici, eleştirel, ilgi çekici bu alanın katkısı oldukça büyüktür.

Öte taraftan batılılaşma çabasıyla beraber filizlenen tartışmalardan biri de oryantizm meselesidir. Edebiyat, sanat, siyaset, kültür, din vb. birçok alanda kendi toplumuna batılı bir bakış açısıyla bakmak aydınlar, sanatçılar ve edebiyatçılar arasında bir suçlama ve eleştirme vesilesi haline gelir. Genellikle Batı dünyasında beğenilen, Doğulu sanatçıların, aydınların, yapıtların oryantalist bir söyleme angaje oldukları için ilgi gördüğü ön kabulü günümüze dek devam eden bir anlayıştır. Bu tartışma o kadar ileri boyutlara gider ki Batı dünyasında ilgi gören sanat ürünleri çeşitli boyutlarıyla irdelenerek bu yapıtlardaki oryantalist unsurlar ifşa edilmeye çalışılır. Aynı atmosfer içerisinde şekillenen eleştirinin muhatabı konumundaki sanatçı, edebiyatçı ya da yazar da hemen bir savunma mekanizmasına bürünür ve oryantalist olmadığını kanıtlamaya girişir. Böylece oryantalist olma/olmama durumu, Türkiyeli aydın, yazar, sanatçı için doğru yerde durmanın, iyi, nitelikli ve özgün ürün vermenin turnusol kâğıdı haline gelir.

İşte tüm bu tartışmaların doğru anlaşılması, Batı dünyasının Doğu sanatına ve özellikle de edebiyatına nasıl baktığının tespit edilmesi için işin en başına dönerek oryantizmin en önemli kuramcılarından Edward Said'in Şarkiyatçılık, Batının Şark Anlayışları [10] adlı kült yapıtında edebiyata dair değerlendirmelere bakmak elzem hale gelir. Çünkü Said, Doğu medeniyetinin tüm öğeleriyle Batılı yazarlar, edebiyatçılar, romancılar üzerinde ne gibi etkiler bıraktığını, onların yapıtlarına nasıl yansıdığını ve elbette Batılıların kafasında nasıl bir Doğu imgesinin şekillendiğini anlatmaya çalışır.

2. ŞARKİYATÇILIK'TA EDEBİYATA DAİR NOTLAR

Edward Said'in Şarkiyatçılık adlı kült yapıtı esas itibariyle Batı'nın Doğu medeniyetini siyasal, sosyal, dini, felsefi, kültürel ve edebi anlamda maniple etmesine itirazın bir ürünüdür. Edward Said, Batılıların Doğu'yu nasıl çarpıtarak ele aldıklarını, bunu hangi yöntemlerle gerçekleştirdiklerini, böyle bir davranışa hangi amaçlar için başvurduklarını siyasal, sosyal, felsefi, dini ve kültürel boyutlarıyla ortaya koymak ister. Daha da önemlisi Edward Said'e göre insan gerçeğine böylesine uzak ve böylesine gözleri kapalı bir bilimin varlığını fark etmesi, onu Şarkiyatçılık'ı yazmaya iter.

Edward Said'in Şarkiyatçılık adlı yapıtı üç ana kısımdan oluşur. "Oryantalizm Alanı" başlıklı ilk kısımda, tarihsel deneyim içerisinde oryantlizmin geniş bir tablosu çizilerek, Avrupalıların Doğu medeniyetiyle ilk karşılaşmalarına, ilk izlenimlerine, Doğu medeniyetini oryantalist bir kalıba angaje etmek için ne gibi projeler geliştirdiklerine değinilir. Edward Said "Sağlam ve Yeniden Sağlamlaştırılmış Oryantalizm" başlıklı ikinci kısımda ise modern oryantlizmin gelişim çizgisini inceler. Bu kısımda bir kronoloji izlenerek şairlerin, sanatkârların ve bilginlerin eserlerinde yer alan ortak noktalar araştırılır. "Bugünkü Oryantalizm" başlıklı üçüncü kısımda ise klasik oryantlizmin bittiği 1870'lerden başlayıp II. Dünya Savaşı ile doruk noktasına ulaşan Doğu'nun sömürgeleştirilme süreci anlatılır. Bu kısmın son bölümünde Doğu medeniyeti üzerindeki İngiliz ve Fransız hegemonyasının nasıl Amerikalıların eline geçtiği vurgulanır ve bu bağlamda gelişen Amerikan oryantlizminin bir panoraması sunulur.

Şarkiyatçılık'ta edebiyata dair notlar müstakil bir bölüm olarak yer almaz. Fakat kitabın başından sonuna kadar oryantlizmin boyutlarını, aşamalarını, yöntemlerini açıklamaya çalışan Edward Said sık sık yazarlara ya da edebi metinlere göndermeler yapar. Özellikle oryantlizmin edebiyata yansımalarını kültürel, siyasal, sosyal ve felsefi fikirlerini somutlamada kullanır. Filolojinin, sözcükbiliminin, romanların ve lirik şiirlerin diğer pozitif bilimler gibi oryantlizmin gelişmesine nasıl yardımcı olduklarını önemseydiğini kitap boyunca sık sık yineleyen Edward Said, bu bağlamda oryantlizmi, her şeyden önce bir yazarlar ve eserler bütünü olarak değerlendirir. Edebiyat ve edebiyat eleştirisi meraklıları için de oryantlizmin bir toplumlararası ilişkiler, tarih ve metinler hazinesi olduğunu dile getiren Said, böylece edebiyat ile oryantlizm arasındaki ilişkinin de bir krokisini çıkarır.

Şarkiyatçılık'ta oryantlizmin gelişmesine paralel olarak Batılı yazarların muhayyilesinde bir Doğu imgesinin gelişmeye başladığından ve bu imgenin değişik biçimlerde edebi metinlere yansıdığından bahsedilir. Tarihsel olarak Ortaçağ'a kadar götürülen bu Doğu-Batı ilişkisinin doğmasında çevirilerin etkisi belirleyicidir. Nitekim Avrupa'nın ilk *Binbir Gece Masalları* çevirmeni, tanınmış Arapçacı Galland'a göre d'Herbelot başta olmak üzere Doğu kültürüne ve edebiyatına dair okumalar yapan aydınların, edebiyatçıların izlenimleri o güne değin Avrupalılar için gizli kalan birçok şeyi ortaya çıkarır. (s.73) Batılı edebiyatçı, ilk kez karşılaştığı bu Doğu dünyasının derinliklerinde tekil öğeleriyle inanılmaz zenginlikte bir dünya yaratan müthiş bir kültürel repertuar bulur. Sfenks, Cleopatra, Aden, Troya, Sodom ve Gomorra, Astarte, İsis ile Osiris, Şeba, Babil, Refakatçi Cinler, Dört Müneccim, Ninive, Rahip Johannes, Hz. Muhammed ve daha düzinelercesi; yarı düşsel yarı bildik dekorlar, kimi durumda da yalnız adlar; canavarlar, iblisler, kahramanlar; yıldırımlar, zevkler, arzular yer alır bu repertuarda." (s.73) Batılı edebiyatçılar için muazzam bir kaynak olan bu repertuar, Edward Said'e göre Batı edebiyatına hep manipüle edilip oryantlist bir mercekten kırılarak yansıtılır. Bu bağlamda Doğu ve İslam'ın Dante'nin şiirinde, Rahip Pierre ile diğer Cluny Şarkiyatçıları'nın yapıtlarında, Nogentli Guibert'le Beda'dan, Roger Bacon, Trabluslu William, Monte Sionlu Burchard ve Luther'e kadar İslam karşıtı Hıristiyan polemikçilerin yazılarında, Cid Efsanesi'nde, Roland Destanı'nda Shakspeare'in ("dünyayı hor kullanan") Othello'sunda Avrupa içinde hep özel bir rol oynayan yabancılar olarak temsil edildiğini söyler. (s.80) Öte taraftan oryantlizmin anatomik bir tarafı olduğunu vurgulayan Said, Batılı yazarların Doğu kültürünü ve zenginliğini simgelere, sayılara, objelere, mekânlara ve sözcüklere indirgediklerini; Doğu'ya ait şeyleri başa çıkılabilir parçalara bölmeye, tikelleştirmeye uğraştıklarını belirtir. (s. 82)

Şarkiyatçılık'ta Batı'nın Doğu edebiyatı ve kültürü bağlamında kendini restore ettiğinden, yeniden şekillendirdiğinden de bahsedilir. Destan, drama ya da kaside gibi Doğulu anlatılar, Hıristiyanlığın ilk günah, kefarete ve cenneti yeniden kuracak yeni bir yeryüzünün ortaya çıkışıyla ilgili şemasını o çağın tarihsel, düşünsel koşullarına uygun bir dille, köktenci bir biçimde yeniden şekillendirme işini üstlenir. (s.148) Doğu'nun edebiyat geleneğinin Batı'ya tahvil edilmesi sadece edebiyatta değil tüm sanat dallarında oryantlist Doğu imgesinin popülerleşmesini sağlar. Romantizm öncesi döneme tekabül eden bu "popülist, çoğulcu tarih duygusuna gömülmüş on sekizinci yüzyıl aklı, Batı ile İslam arasında yükselen öğretinin duvarlarında bir gedik açıp kendisi ile

Şark arasındaki akrabalığın gizli öğelerini” (s.128) çözmeye girişir. Böylece bir taraftan kendini restore ederken öte taraftan Doğu ile özdeşim kurmaya çalışan bir Batı dünyasının varlığından söz edilebilir. Edward Said’e göre Napolyon, duygudaşlığa dayalı bu özdeşleşmenin ünlü bir örneğidir. Bir diğer örnek ise Mozart’tır. Mozart, *Saraydan Kız Kaçırma* ile (Mason düsturlarının “halim selim Şark” tasavvurlarına karıştığı) *Sihirli Flüt*’te Doğu’ya özel bir yüce gönüllü insanlık biçimi atfeder. Öyle ki Edward Said, Mozart’ın doğuya ilişkin duygudaşlığının ardında, “Türk” musikisinin moda olmasından çok, bu özdeşleşmenin olduğuna inanır. (s.128)

Edward Said, 18. yüzyılla birlikte oryantalizmin boyut değiştirdiğini ve bu değişimin sanatı ve edebiyatı etkilediğini söyler. Çünkü bu dönemde artan Doğu-Batı ilişkileri, yolculuklar, savaşlar, ticari, kültürel ve sosyal ilişkiler Batı’nın sahip olduğu Doğu’ya ait bilgileri çoğaltır ve çeşitlendirir. Yine hem sömürgelerle kurulan ilişkilerle hem de gelişen etnolojinin, karşılaştırmalı anatominin, filolojinin, tarihin kendi yararına kullandığı, yabancı olana, olağandışı olana yönelik yaygın ilgiyle pekişen bilgi; ayrıca, romancılar, ozanlar, çevirmenler ve yetenekli gezginlerce üretilen eserler Batı’nın hafızasındaki Doğu imgelemine eklenir. (s.49) Said’e göre Batı’nın hafızasında oluşan bu renkli ve zengin Doğu imgesinin sanatta ve edebiyatta yeterince yansıtılmamasının nedeni oryantalizmin siyasal tasavvurundan kaynaklanmaktadır. Said, oryantalizmin Doğu’ya ilişkin düşüncelere sınırlar dayattığı için bu etkinliklerin ve kurumların pek azının özgürce var olup özgürce gelişme imkânı bulduğunu söyler. Öyle ki dönemin imgelemi en güçlü yazarlarının bile, Doğu deneyimleri, Doğu hakkında söyleyebilecekleri ideolojik anlamda kısıtlanır. Çünkü oryantalizm “son kertede gerçekliğin siyasal bir tasavvuru(dur); bu tasavvurun yapısı, tanıdık (Avrupa, Batı; “biz”) ile yabancı (Şark, Doğu, “onlar”) arasındaki farklılığı keskinleştirebilir.” (s.53)

Şarkiyatçılık’ta Doğu kültürüne, medeniyetine yaklaşımları bakımından Batılı yazarların, şairlerin, edebiyatçıların bir tasnifi de yapılır. Edward Said, birçok yazarın oryantalizmle olan ilişkisini özel ve ayrıntılı örneklerle ifade ederken genel tespitler yapmaktan da çekinmez ve bu bağlamda Batılı yazarları üç kategoriye ayırır:

“Bir: Şark’taki ikametini bir bilimsel gözlem biçimi olarak gören, bu ikameti Şarkiyatçılık mesleğine bilimsel malzeme sağlamak gibi özel bir görev için kullanmayı hedefleyen yazar. İki: Aynı amaca varmayı hedefleyen ama gayri şahsi Şarkiyatçı tanımlar uğruna bireysel bilincinin ayırksılığını ve biçimini

fedat etme konusunda ilk kategoridekiler kadar istekli olmayan yazar. Yazılarında bu türden gayri şahsi tanımlar bulunsa da, bunların kişisel biçem ta-kıntılarından ayırt edilmesi kolay değildir. Üç: Gerçek ya da mecazi bir Şark yolculuğunu, derinden hissedilen, kaçınılmaz bir tasarının gerçekleştirilmesi diye gören yazar." (s.169)

Batılı yazarların oryantalizm bağlamında genel bir tasnifini yapan Said, Av-rupalı birçok ünlü yazarın oryantalizmin gelişmesine katkı sunduklarının da altını çizer. Nitekim Edward Said'e göre "Doğu dünyasının çeşitli coğrafi, za-mansal, ırksal kısımları arasındaki Şarkiyatçı bölümlemeleri pekiştiren imgesel yazın ile seyahatnamelerin büyük katkısı görmezden gelinemez." (s.109) Bu edebi metinlerin dikkate alınmamasının büyük hata olacağına dikkat çeken Edward Said, Müslüman-Doğu açısından bu eserlerin zengin olduğunu söyler ve oryantalist bir söylemin inşasında önemli payları olan edebiyatçılar arasın-da Goethe, Hugo, Lamartine, Chateaubriand, Nerval, Flaubert, Lane, Burton, Scott, Byron, Vigny, Disraeli, George Eliot ve Gautier" gibi isimleri sayar.

Şarkiyatçılıkta, Batılı kimi yazarların Doğu'ya dair algılarına ve Doğu dün-yasının bu yazarların yapıtlarına nasıl yansıdığına ilişkin özel değerlendirmeler de yapılır. Bu bağlamda Edward Said'in dikkat çektiği yazarlardan biri Victor Hugo'dur. Victor Hugo, Şarklı Kadınlar adlı yapıtının önsözün-de Şark'ı sadece imge ya da düşünce yani genellemeci ve toptancı bir bakış açısıyla değerlendirir. (s.111) Doğu medeniyetine daha oryantalist bir nok-tadan yaklaşan Chateaubriand ise Doğu'nun Batı tarafından fethedilmesi-nin hiç de bir fetih olmadığını, özgürlük demek olduğunu savunur. (s.184) Yine romantizmin güçlendirdiği egzotik Doğu algısını önceleyen Friedrich Schlegel ile Novalis, Avrupalıları, Hindistan'ı ayrıntılarıyla incelemeye teş-vik eder; çünkü onlara göre, Batı kültürünün maddeciliğiyle mekanikliğini bozguna uğratabilecek olan şey, Hint kültürü ile dinidir. (s.125) Romantiz-min önemli temsilcilerinden Goethe, Doğu dünyasının mistik derinliğini birçok Avrupalı yazara göre daha derin ve doğru kavrayan bir yazardır. Nitekim onun için şiiriyle, atmosferiyle, olanaklarıyla birlikte Şark'ın tem-silcisi -onun deyişiyle, unbegrenzt, yani engin, Avrupalılardan daha yaşlı ve daha genç- Şirazlı Hafız gibi ozanlardı(r)." (s.179) Doğu'ya yolculuğu hep hayalini kurduğu iç yaşantısının önemli bir evresi olarak gören Lamar-tine de Doğu'ya; "klasik yazın, modern yazın ve akademik Şarkiyatçılık alanlarına dair kapsamlı okumalarla hazırlanıp" (s.191) gittiği için oryanta-lizmin kalıplarını pek aşamaz.

Şarkiyatçılık'ta bahsi en çok geçen yazar Flaubert'tir. Edward Said, Avrupa edebiyatında yazarların kişisel deneyimlerine dayanan pek kapsamlı bir Şark modasının geliştiğine dikkat çekerek, bu tür edebiyatın en önemli kaynaklarından biri olarak Flaubert'i gösterir. (s.168) Edward Said'e göre "Flaubert, zihinsel enerjisine, inanılmaz düşünsel özümseme gücüne rağmen, iki şey duyar Şark'ta: İlki, "(ayrıntılara bakarak) üzerinde ne kadar yoğunlaşırsanız, bütünü de o kadar az kavrsınız"; ikincisi de, "bütün taşlar kendiliğinden yerlerini bulur)." (s.201) Bu değerlendirme, Flaubert'in Doğu'yu yüzeysel, genellemeci ve rastlantılar üzerinden meydana gelen bir bütün olarak algıladığını gösterir. Bu algı Flaubert'in romanlarına da yansır ve Doğu, burjuva yaşamın sıkıcılığından kaçıp, mistiğe, doğaya, egzotik ve fantastik bir yere sığınma arzusunun gideren ütopyik bir mekan olarak belirir. Nitekim Flaubert'in ünlü kahramanı Emma Bovary, kasvetli (ya da eziyetli) burjuva yaşamlarında sahip olmadığı şeylerin hasretini çeker. Emma'nın arzuladığı şeyler haremler, prensesler, prensler, köleler, peçeler, dansözler, köçekler, şerbetler, merhemler gibi Şark klişeleridir. (s.202) Edward Said, "Flaubert'in tüm Şark deneyimlerinin dokusunda, Şark ile cinsellik arasında kurulan neredeyse tekdüze bir bağlantı" (s.200) olduğuna da inanır. Said'e göre "Şark kadını, Flaubert'in derin düşünceleri için bir vesile, bir fırsattır; Flaubert, Şark kadınının kendi kendine yeterliğiyle, duygusal aldırmaçlığıyla adeta kendinden geçer." (s.199) Doğu mitolojisinin önemli kadın motiflerini de göz ardı etmeyen Flaubert için, Cleopatra, Salome, İsis gibi kadın kahramanların özel bir anlamı vardır. Bu nedenle Şark yolculuklarının yanı sıra Şark'a dair yapıtlarında ağırlıkla bu türden efsanevi, zengin imalar taşıyan, çağrışım yüklü güçlü kadın tiplerine rağbet edip bunları eserlerine yansıtması rastlantısal değildir. (s.192)

Flaubert, oryantlizmin genel şablonuna sadık kalmakla, hatta İstanbul'da geçirdiği dönemde "uygar bir Batılı ile barbar bir Doğulunun yavaş yavaş birbirlerine benzeyerek yer değiştireceği Harel Bey adlı" [11] bir roman yazmayı tasarlamakla birlikte resmi oryantlizmle kendini özdeşleştirmez. Edward Said de özellikle Nerval ve Flaubert'in hiçbir zaman Şark'ı kişiliklerinde eritmediklerini, resmi şarkiyatçılığa tam anlamıyla angaje olmadıklarını söyler. (s.192) Bu yüzden Flaubert'in yapıtlarını, yalnızca Şark yazılarına bakılarak yapılacak açıklamalarla değerlendirmek fena halde kusurludur; çünkü bu yapıtlar oryantlizmin kalıplarına sığmayacak ölçüde karmaşık ve hacimlidir. (s.197)

Şarkiyatçılık'ta Batılı yazarların Doğu'yu kimi zaman sığınacak mistik bir yer, kimi zaman manevi bir kaynak, kimi zaman da birkaç belirli metne indirgenen egzotik anlatılar dünyası biçiminde ele aldıklarından da bahsedilir.

Örneğin İngiliz yazarlar için Şark motifi, yazarı bireysel fantezilerinin karşısına çıkan birtakım zorlu direnişlerle yüz yüze getirir. (s.205) İngiliz yazarların kendini sorgulamasını, kendi gerçekliğiyle yüzleşmesini sağlayan bu Doğu imgesi, Byron'un *Giaour'*unda (Gâvur), Hugo'nun *Şarklı Kadınlar'*ında, Goethe'nin *Hegire'*sinden (Hicret) yükseliveren bir kurtuluş biçimi, bir özgün fırsatlar mekânına dönüşür. (s.178) Nihayetinde oryantlizmin Batı edebiyatını ve edebiyatçıları önemli oranda etkilediğini dile getiren Edward Said, Batılı yazarlardaki Doğu imgesinin oryantlizmden kaynaklı ortaklıklar taşımakla birlikte bireysel farklılıkları olduğunu da defalarca yineler.

3. SONUÇ

Oryantalizmin en önemli kuramcılarında Edward Said'in Şarkiyatçılık, Batının Şark Anlayışları adlı kült yapıtında, Batı dünyasının süreç içerisinde nasıl bir Doğu imgesi oluşturduğunun tarihi, edebi, siyasal, kültürel, felsefi analizi yapılır. Edward Said, oryantlizmin Batı'nın beklentilerine, çıkarlarına uygun bir Doğu imgesini oluştururken Doğu medeniyetini maniple ettiğini, yozlaştırdığını, sayılara ve şekillere indirgediğini, mekanikleştirdiğini, egzotikleştirdiğini, yüzeysel ve kaba bir bakış açısıyla yansıttığını vurgular. Bu deformasyon sürecini edebi, siyasi, sosyal, kültürel ve tarihi olgular üzerinden referanslar ve örneklerle ifşa etmeye çalışan Edward Said, Batılı edebiyatçıların, yazarların ve şairlerin Doğu'ya ilişkin düşüncelerinden ve eserlerinden de yararlanır. Genel olarak Batılı yazarların önemli bir bölümünün oryantlizmden bir biçimde yararlandığını dile getirir. Edward Said'e göre oryantlizmin etkisiyle Doğu imgesi; Batılı yazarların kaleminde kimi zaman şehvete ve erotizme, kimi zaman mistik ve egzotik bir atmosfere, kimi zaman macera dolu bir yolculuğa, kimi zaman medenileşmeyi bekleyen ilkel bir topluma, kimi zaman acınacak bir zavallıya, kimi zaman da gizemli bir mekâna dönüşür.

Sonuçta Edward Said'in ısrarla altını çizdiği çarpıtılmış Doğu algısı sadece Batı dünyası ile sınırlı kalmaz. Doğulu aydını, sanatçıyı, siyasetçiyi de etkileyen bu oryantlist bakış, Doğu medeniyetinin kendine yabancılaşmasına, kendi gerçekliğine Batılı bir perspektifle bakmasına neden olur ki yazının giriş bölümünde vurgulanan Türk romanındaki Batılılaşma tartışmalarının gerisinde de bu yabancılaşmanın yarattığı entelektüel kriz vardır. Bu krizi aşmak, oryantlizmin hangi yazara ya da metne ne kadar sirayet ettiğini çözmek, oryantlizme karşı oksidantal bir tavır geliştirirken oryantlistlerin düştüğü hatalara düşmemek ve böylece oryantlizm tartışmalarını doğru bir zemine oturtmak için Edward Said'in Şarkiyatçılık'ına tekrar tekrar dönüp bakmak gerekir.

4. KAYNAKLAR

- [1] Ortaylı İ., 2007. Batılılaşma Yolunda, *Merkez Kitapları*, 3. Baskı, İstanbul, s. 18.
- [2] Tanpınar A.H., 2006. 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, *Yapı Kredi Yayınları*, 1. Baskı, İstanbul, s.15.
- [3] Evin A.Ö., 2004. Türk Romanının Kökenleri ve Gelişimi, *Agorakitaplığı*, İstanbul, s.XI.
- [4] Moran B., 2004. Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış - 1, *İletişim Yayınları*, 17. Baskı, İstanbul, s. 9.
- [5] Demir F., 2007. Orhan Pamuk'un Cevdet Bey ve Oğulları Romanında Batılılaşma, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.13, s.29-53.
- [6] www.bianet.org. 2006 Nobel Yazın Ödülü Orhan Pamuk'un", *BİA Haber Merkezi*, 12.10.2007.
- [7] Pamuk O., 2006. İstanbul Hatıralar ve Şehir, *Yapı Kredi Yayınları*, 10. Baskı, İstanbul, s.110.
- [8] a.g.e., s.114.
- [9] Pamuk O., 1999., *Öteki Renkler, İletişim Yayınları* 2.Baskı, İstanbul 1999, s. 349.
- [10] Said W.E., 2004. Şarkiyatçılık, Batının Şark Anlayışları, *Metis Yayınları*, 4. Baskı, İstanbul.
- [11] Demir F., 2011. Orhan Pamuk'un Romanları Üzerine Bir Araştırma, *Yayımlanmamış Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, s.63.*